

*Р. В. Неділько,
аспірант кафедри механізми державного управління, Львівський регіональний інститут
державного управління Національної академії державного управління при Президентові України*

ІСТОРИЧНІ ТА ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МЕДСЕСТРИНСТВА В УКРАЇНІ

R. Nedilko,
graduate department mechanisms of governance, Lviv Regional Institute of Public Administration
National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

HISTORICAL AND GEOGRAPHICAL ASPECTS OF NURSING IN UKRAINE

У статті вивчено історичні та географічні аспекти розвитку медсестринства в Україні. Ставлячи за мету дослідити, як саме відбувалося зародження і розвиток медсестринства в різних куточках України та в різні періоди, автором побудовано таблицю періодизації становлення медсестринства. Крім цього, проведено ґрунтовний аналіз особливостей розвитку середньої та вищої освіти медсестринства в різні періоди часу на Заході та Сході України.

In the article the historical and geographical aspects of nursing in Ukraine. Putting the aim was to explore how the emergence and development of nursing in different parts of Ukraine and at different times, the author constructed a table of periodization formation of nursing. Moreover conducted detailed analysis of the characteristics of secondary and higher education of nursing at different times in the West and East Ukraine.

Ключові слова: медсестринство, медична сестра, сестринська справа, освіта, навчання, лікарі, середній медичний персонал.

Key words: Nursing, nurse, education, training, doctors, nursing staff.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Медсестринство в Україні має давню історію становлення та розвитку. Крім цього, зауважимо, що в кожній частині країни воно має свої особливості. Ця тема на сьогодні є доволі актуальною. Оскільки для того, щоб медсестринство розвивалось ефективно і для того, щоб ліквідувати всі проблемні питання, необхідно вивчити його історію розвитку та географічні аспекти.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблему розвитку медсестринства в Україні досліджували багато провідних вітчизняних та іноземних науковців таких, як: Ю.В. Вороненко, Я.Ф. Радиш, Т.І. Чернищенко, О.М. Голяченко, Я.В. Ганіткевич, О. Грандо, І.Я. Губенко, О.Т. Шевченко, Л.П. Бразалій, В.Г. Апшай, В.М. Лісовий, Л.П. Ольховська, В.А. Капустник, З.М. Смирнова, З.Б. Алтинбекова, І. Сорокіна, М.Б. Шегедин, Н.О. Мудрик.

Однак, зважаючи на таку велику кількість праць, на сьогодні необхідним є дослідження історичних та географічних аспектів розвитку медсестринства в Україні.

Таким чином, актуальність дослідження визначається об'єктивною оцінкою історичної та географічної періодизації становлення медсестринства в Україні.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Основною метою статті є дослідити історичні та географічні особливості розвитку медсестринства в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На сьогодні збереглось багато пам'яток культури, в тому числі і медицини, які прийшли до нас ще з тих часів, коли скіфи заселяли землі Криму. Саме вони знали, як лікувати багато хвороб ліками, які готували самі із рослин. Деякі із них були обізнані з медициною античних греків, мали медичну практику в Афінах.

Із появою християнства в Україні виникає медсестринство. Так, монастирях створювалися лікарні, амбулаторії для туристів, які відвідували святі місця та потребували медичної допомоги.

Одна з перших згадок про створення стаціонарної лікувальної установи у Київській Русі відноситься до X століття, коли княгиня Ольга організувала лікарню, де догляд за хворими був доручений жінкам. Літописець Нестор у своєму знаменитому "Житиї Феодосія Печерського" згадує про створення монастирської лікарні в Києві на рубежі третьої та четвертої чверті XI століття.

Таблиця 1. Періодизація становлення медсестринства

Період	Особливості
Виникнення елементів стихійного (досестринського) догляду (з найдавніших часів до V ст. н.е.)	Догляд за хворими здійснювався жінками-родичами, жінками общин. Знання з догляду були емпіричними, передавалися засобами фольклору та літературними джерелами
Зародження ранньої сестринської справи (V ст. – XII ст.)	Заснування та функціонування світських сестринських общин, де догляд за хворими здійснювали здебільшого духовні сестри – «служниці Божі». Систематизація знань, умінь та навичок догляду. Однак навчання догляду не мало системного характеру
Створення перших закладів з підготовки працівниць з догляду за хворими (XIII ст. – XVIII ст.)	Догляд за хворими здійснювали сестри милосердя, сестрички, «сестри-служниці». З'явилися перші навчальні заклади з підготовки сестер милосердя
Розробка наукових засад організації сестринської справи й освіти (поч. XIX – кінець XIX ст.)	Розроблено наукові засади теоретичної та практичної підготовки медичних сестер. Сестринська справа стала професією. Догляд за хворими здійснюють професійні медичні сестри
Упровадження ступеневої медсестринської освіти (поч. XX ст. – до сьогодні)	Розроблено концептуальні підходи до розвитку сестринської справи. Упроваджено систему ступеневої неперервної вищої медсестринської освіти. Догляд за хворими здійснюють професійні медичні сестри різних освітньо-кваліфікаційних рівнів

Джерело: [5].

Згодом подібні лікарні були створені в Переяславі, Вишгороді та Чернігові [4, с. 45].

Першою жінкою-медиком стала Євпраксія Мстиславівна — внучка Володимира Мономаха, яка на грецькій мові видала трактат "Аліма" та "Мазі", в якому детально були описані всі хвороби та способи їх лікування. Особлива увага приділялася гігієні жінки та дитини.

За часів середньовіччя в Україні не було ніяких навчальних медичних закладів, а навчання мистецтва лікувати та доглядати за хворими здійснювалось шляхом передачі знань від батьків дітям або на зразок ремісничого учнівства при монастирях. Відомо, що в середньовічних містах України (кінець XIV ст.) медициною займалися члени професійних цехів. Серед них хірурги — цирульники надавали допомогу жителям міст і брали участь у військових походах та козацьких битвах. Цехи цирульників були у Львові, в Кам'янець-Подільському та інших містах. Цирульники вміли робити кровопускання, ставити банки, розрізати гнояки, виривати зуби, лікувати та перев'язувати рани, вправляти вивихи, переломи, здійснювати ампутації, виготовляти різні пластирі для лікування ран, знали ознаки певних хвороб [4, с. 47].

Одним із найвидатніших медиків XVI ст. був Георгій Дрогобич, який народився в м. Дрогобич. Він опублікував у Римі книгу "Ісїішт ргодпозїісоп", присвячену переважно астрономії і частково медицині. Це була перша в історії друкована праця нашого земляка. Через неабиякі знання в медицині, Г. Дрогобич отримав авторитет енциклопедично освіченої людини.

Неабияку роль у розвитку медсестринства в Україні відіграло створення братств, адже вони крім релігійної та освітньої діяльності надавали медичну допомогу своїм парафіянам. Тому невдовзі отримали назву шпиталю. Перші такі лікувальні заклади-шпиталі мали Київське та Львівське братства.

До початку XVII століття відноситься поділ медичного персоналу на три категорії: "дохтур, обтекаръ й лікаръ, потому что дохтур совет дает й приказываает, а сам тому не искусен, а лікаръ прикладываает й лекарством

лечит, а сам ненаучен, а обтекаръ у них обоих — повар" [5, с. 23].

Особливості розвитку медсестринства в різні періоди в Україні зображені в таблиці 1.

Варто зауважити, що кожний регіон України має свої історичні та географічні особливості розвитку медсестринства.

Так, Західна Україна (тодішні Львівська, Станіславська та Тернопільська губернії, інакше — Галичина, та частина Волині, інакше — Лодомирія) за часів панування Австро-Угорщини та панської Польщі мала винятково важкі соціально-економічні умови. З точки зору економіки весь цей край практично служив аграрним додатком промислових центрів Австро-Угорщини та Польщі. Більшість населення краю була неграмотним або малограмотним. До соціального та економічного гноблення додавалось і національне. Результатом незадовільного стану населення західноукраїнських земель була висока захворюваність гострими та хронічними інфекційними хворобами та висока смертність. Навіть за офіційними статистичними даними, смертність на 1000 населення складала на початку XX століття від 22,5 до 23,9. Висипний та черевний тифи, дизентерія, туберкульоз, трахома, венеричні хвороби носили масовий характер [10, с. 34].

Таким чином, на Західній Україні в другій половині XVIII століття зафіксована перша спроба створення медсестринства. В квітні 1870 року створено Крайову раду здоров'я, основними функціями якої було надання медичної допомоги хворим. Саме в цей час у Львові відкриваються курси акушерської справи, які заснувала поміщиця Яблонська. Це були перші медичні курси на Заході України, на які приймали жінок з терміном навчання 3 роки.

Імператриця Австрії Марія Терезія з метою поліпшення медичної опіки над населенням, розвитку медичної освіти і науки у королівстві Галичина та Лодомирія декретом від 22 грудня 1772 року призначила доктора медицини Андрея Крупинського крайовим протомедиком Галичини. Йому було доручено створити на західноукраїнських землях систему медичної служби і медичної освіти [10, с. 35].

На той час медико-санітарний стан Львова був у край важким. Адже сотні тисяч людей лежали просто на вулицях міста покриті ранами і брудом, в лікарнях не було місця. В області назрівав справжній передепідеміологічний спалах. Крім цього майже кожна друга вагітна жінка помирала при пологах через відсутність дипломованих про високопрофесійних акушерок. Тому основне завдання, яке поставив перед собою Андрей Крупинський полягало в створенні медичного навчального закладу, який би давав ґрунтовні знання зі сестринської справи. Виходячи із його клопотання, 20 березня 1773 року губернатор граф Антоні Перген видав розпорядження, згідно з яким у Львові розпочали читатися лекції для недипломованих медиків.

Офіційно Львівський акушерний колегіум було відкрито 1 жовтня 1773 року. Саме цей день вважається на Заході України зародженням середньої медичної освіти. У колегіумі навчання відбувалось 1—3 роки, однак були курси прискореної підготовки акушерок. Вже до 1792 року у Львові і у всій Галичині нараховувалась 91 акушерка та 137 хірургів.

Однак, зважаючи на такі позитивні моменти в розвитку медсестринства та медицини в цілому, на Західній Україні все ще болюче відчувався брак середнього медичного персоналу. В той час невеликі за розмірами лікарні працювали взагалі без медсестри, а в клініках єдиного в Західній Україні медичного факультету Львівського університету функції медичної сестри виконували монашки, однак вони навіть не могли здійснити найпростіший догляд за хворими.

У 1895 році на західних землях України відкривається школа медичних сестер, яка існувала при загальній лікарні у Львові, яка фінансувалась крайовим відділом здоров'я спільно з товариством Червоного Хреста і навчання тривало від 2 до 6—7 місяців.

Друга школа для підготовки медичних сестер була відкрита у Львові в грудні 1937 року і носила назву "Приватна школа догляду за хворими". Школа була власністю Товариства імені Христової дитини і готувала медичних сестер для дитячих установ. Навчання було платним. Сюди приймали жінок у віці 18—25 років. Підготовка тривала 2,5 роки. Зі школи виходили грамотні, за тогочасними мірками, медичні сестри по догляду за грудними та хворими дітьми [3, с. 67].

При такій системі підготовки медичних працівників середньої ланки в Західній Україні було дуже мало. Так, на вересень 1939 року в сільських та міських стаціонарних медичних установах західних областей України працював лише 371 середній медичний працівник. У 1936 році у Львівському, Тернопільському та Станіславському воєводствах у штаті 62 так звані "осередків здоров'я", кожний з яких обслуговував повіт з 8-10 волостей з населенням 15 тисяч чоловік, було всього 76 медичних сестер, або в середньому одна медична сестра обслуговувала весь повіт [2, с. 8].

Однак історія внесла свої корективи в медичну сферу України та медсестринства зокрема. Після Першої світової війни та воз'єднання Західної України із УРСР, у західних областях УРСР було створено 1948 лікувально-профілактичних установ різного профілю, в яких працювало 4129 лікарів та 8900 середніх медичних працівників.

Крім Львова, фельдшерсько-акушерські школи були відкриті у Тернопільській та у Івано-Франківській областях. Однак з окупацією Німеччиною Радянського союзу, відбувається блокування розвитку медсестринства в західних областях України. Так, усі фельдшерсько-акушерські школи у Львові, Тернополі та Івано-Франківську були закриті, а їх майно пограбовано.

Проте вже в 1944 році, коли західні землі України звільнились від Німеччини, у Луцьку було створено фельдшерсько-акушерська школа та відновлено роботу всіх інших шкіл в Івано-Франківській, Львівській та Тернопільській областях. У повоєнні роки в таких областях, як: Львівська, Тернопільська, Івано-Франківська, Волинська та Рівненська відбувається інтенсивний роз-

виток середньої медичної освіти. Так, з 1944 по 1966 роки на Заході України працювало понад 25 середніх медичних закладів.

Таким чином, із розвитком таких шкіл, на західні регіони України направляють вчитися та працювати як лікарів, так і медичних сестер з інших областей України та Росії.

По-іншому медсестринство розвивалось на Сході України. У 1775 році сенат видав наказ про створення у Києві урядового шпиталю. У 1792 році в місті був відкритий також військовий шпиталь. З 1786 року при Кирилівському монастирі почав діяти будинок для інвалідів, у 1806 році до нього було переведено психічнохворих. В Україні в 1787—1797 роках діяла Єлизаветградська медико-хірургічна школа. У Київській академії на початку XIX століття функціонували медичні класи. У 1806 році в Києві офіційно відкрито Кирилівські богадільні, де в 1842 році створено першу фельдшерську школу [3, с. 80].

Після того, коли в місті дещо впорядкувалось із медициною, після відкриття лікарень у Ромнах, Полтаві, Кременчуку та Лубнах, почали налагоджувати систему медсестринства в селах.

Найбільшими медичними освітніми центрами в Україні були: Харків (1815), Київ (1841) та Одеса (1900) — з часу відкриття у них медичних факультетів при університетах.

У 1853 році розпочинається новий етап у розвитку медсестринства на Сході країни. Практично всі медичні сестри були залучені в Кримській війні, де змушені були надавати першу медичну допомогу пораненим та хворим. На фронті всіх медичних сестер було поділено на три типи: сестра-аптекарка, сестра-господиня та сестра, яка здійснювала перев'язки. На кожну із них були покладені свої обов'язки та функції. Саме тоді медична сестра вважалась навіть важливішою за лікаря. Адже лікарі, особливо молоді, зобов'язані були мати досвід медсестри.

Першою сестрою милосердя прийнято вважати в Україні Дагпу Севастопольську, яка надавала допомогу пораненим бійцям в Севастополі в роки Кримської війни, а саме 1853—1856 рр., яка зіграла неабияку роль в становленні та розвитку медсестринства в XIX столітті. Саме в цей період активну роль у підготовці сестринського персоналу бере Пирогов М.І. Він вчить дівчат та жінок, як допомагати лікарям та здійснювати догляд за пораненими. З того часу потреба в медсестрах була дуже великою.

Кримська війна закінчилась, але лікарні та шпиталі вимагали все більшої кількості медсестер. Тому вже із середини XIX століття почали діяти фельдшерські школи в Києві та Харкові. Але забезпеченість медичною допомогою населення залишалась на низькому рівні.

Після введення в Росії у 1864 році земської медицини її запровадження в Україні почалось з Лівобережжя, на Правобережжі відповідне реформування відбулось лише у 1906 році, а на Київську, Волинську та Подільську губернії положення про земство поширилося тільки в 1911 році. Медична допомога багатьом верствам населення України була недоступна через обов'язкову плату за лікування. По селах взагалі державних лікарень не було. Лише в деяких губерніях діяла невелика

кількість фельдшерських пунктів, на які, як і на решті території Росії, покладался обов'язок здійснювати "роз'їзну" систему медичного обслуговування. У 1913 році на території України, яка входила до складу Росії, було 1043 земські лікарські дільниці [1, с. 47].

Перша Світова війна принесла занепад не тільки економіки, а й медицини. Однак по її закінченню Радянський уряд приділив велику увагу відновленню мережі середніх медичних навчальних закладів та відкриттю нових. Вже незадовго, відбувається реформування медичних закладів. Тобто, на ринку залишають працювати тільки ті, які мають хорошу матеріально-технічну базу та хороші викладацькі кадри. Результатами такої реформи на Заході України є: у Львівській області залишилось з шести три медичних училища; у Волинській області з семи медичних училищ залишилось теж три; у Рівненській області з п'яти медучилищ залишилось три; в Тернопільській області з чотирьох — два; в Івано-Франківській області так і залишилось 2 медичних училища — в обласному центрі та в Коломиї.

У 1989 році спеціальність "Медична сестра", яка існувала до цього, була перейменована на спеціальність "Сестринська справа", що більш суттєво відображала суть фаху. Був введений новий навчальний план із цієї спеціальності й у ньому вперше представлена дисципліна "Основи сестринської справи" [7, с. 19].

З 1995 року почали відкриватися факультети сестринської справи в медичних університетах та академіях України. У цей час було створено медсестринський факультет у Тернопільській медичній академії. У липні 1997 року вперше в Україні випущено близько 80 медичних сестер-бакалаврів. Однак на сьогодні медсестринство потребує подальшого реформування та вирішення безліч проблемних питань [2, с. 9].

ВИСНОВКИ

Отже, з вищесказаного можемо зробити висновки, що зважаючи на те, що догляд за хворими являється одним із найдавніших видів діяльності, розвиток високопрофесійного медсестринства сягає тисячоліття. Крім того, становлення сестринської справи в різних регіонах України відбувається по-різному. На це вплинули такі чинники: географічний, політичний, історичний та соціально-економічний.

Так, Західна Україна являється основоположником у формуванні поглядів на медсестринство як на найбільш необхідний фактор і запорука існування здорового суспільства та держави. Становлення сестринської справи в Правобережній та Лівобережній Україні проходило зі значним запізненням навіть порівнянне з тим, як це відбувалося в самій Російській імперії. Однак також зробило свій неабиякий внесок у його розвиток.

Завдячуючи національним традиціям підготовки медсестринських кадрів, Україна має шанс успішної інтеграції в світовий освітній простір в галузі медсестринства.

Література:

1. Вороненко Ю.В. Історія виникнення, становлення та розвитку правового регулювання медичної діяльності на теренах України / Ю.В. Вороненко, Я.Ф. Ра-

диш // Український медичний часопис. — 2007. — № 1 (57). — С. 45—49.

2. Вороненко Ю.В. Реформування медсестринської освіти в Україні / Ю.В. Вороненко, Т. І. Чернишенко // Медсестринство України. — 1998. — № 1. — С. 5—11.

3. Голяченко О.М. Історія медицини / О.М. Голяченко, Я.В. Ганіткевич. — Тернопіль: ЛІЛЕЯ, 2004. — 248 с.

4. Грандо О. Визначні імена в історії української медицини / О. Грандо. — К.: Тріумф, 1997. — 335 с.

5. Грандо О. Подорож у минуле медицини / О. Грандо. — К.: Тріумф, 1995. — 175 с.

6. Губенко І.Я. Медсестринський процес: Основи сестринської справи та клінічного медсестринства / І.Я. Губенко, О.Т. Шевченко, Л.П. Бразалій, В.Г. Апшай. — К.: Здоров'я. — 2001. — 208 с.

7. Лісовий В.М. Основи медсестринства: підручник / В.М. Лісовий, Л.П. Ольховська, В.А. Капустник. — К.: ВСВ Медицина, 2010. — 560 с.

8. Смирнова З.М. Основи сестринської справи: посібник з медсестринського процесу / З.М. Смирнова, З.Б. Алтинбекова. — К.: Здоров'я, 2002.

9. Сорокіна І. Мати Тереза / І. Сорокіна // Медсестринство України. — 1998. — № 1. — С. 55—57.

10. Шегедін М.Б. Історія медицини і медсестринства / М.Б. Шегедін, Н.О. Мудрик. — Тернопіль: Укрмедкнига, 2003. — 328 с.

References:

1. Voronenko, Yu. V. Radysh, Ya. F. (2007), "The history of the origin, formation and development of legal regulation of medical activity in Ukraine", *Ukrains'kyj medychnyj chasopys*, vol. 1 (57), pp. 45—49.

2. Voronenko, Yu. V. Chernyshenko, T. I. (1998), "The reform of nursing education in Ukraine", *Medsestrynstvo Ukrainy*, vol. 1, pp. 5—11.

3. Holiachenko, O. M. and Hanitkevych, Ya. V. (2004), *Istoriia medytsyny [History of medicine]*, lily, Ternopil, Ukraine.

4. Hrando, O. (1997), *Vyznachni imena v istorii ukrains'koi medytsyny*, [Famous names in the history of Ukrainian medicine], Triumph, Kyiv, Ukraine.

5. Hrando, O. (1995), *Podorozh u mynule medytsyny*, [Journey to the Past medicine], Triumph, Kyiv, Ukraine.

6. Hubenko, I. Ya. Shevchenko, O. T. Brazalij, L. P. and Apshaj, V. H. (2001), *Medsestryns'kyj protses: Osnovy sestryns'koi spravy ta klinichnoho medsestrynstva*, [Nursing Process Fundamentals of Nursing and Clinical Nursing], Health, Kyiv, Ukraine.

7. Lisovij, V. M. Ol'khovs'ka, L. P. and Kapustnyk, V. A. (2010), *Osnovy medsestrynstva*, [Fundamentals of nursing], NE Medicine, Kyiv, Ukraine.

8. Smyrnova, Z. M. and Altynbekova, Z. B. (2002), *Osnovy sestryns'koi spravy: posibnyk z medsestryns'koho protsesu*, [Fundamentals of Nursing: A Guide to the nursing process], Health, Kyiv, Ukraine.

9. Sorokina, I. (1998), "Mother Teresa", *Medsestrynstvo Ukrainy*, vol. 1, pp. 55—57.

10. Shehedyn, M. B. and Mudryk, N. O. (2003), *Istoriia medytsyny i medsestrynstva*, [History of Medicine and Nursing], Ukrmedknyha, Ternopil, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 17.08.2016 р.